

**Takács Ferenc:**

## **A börtön árnyékában**

Részlet egy kihallgatási jegyzőkönyvből. Készült 1963. február 4-én Nagyváradon. Kihallgató tiszt: Szilágyi Gáspár szekuritátés kapitány. Tanúi minőségben kihallgatott: Név, kegyelemben részesült rab, aki két nappal a jegyzőkönyv felvétele előtt, február 2-án érkezett vissza szülővárosába:

Kérdés: Kikkel volt együtt a mezőgazdasági brigádban az ostrovi 0957-es alakulatban?

Válasz: A mezőgazdasági brigádban (sic!) nagyon sokan voltunk, akik közül a következőket ismerem: [Nevek felsorolása, köztük Lakó Elemér volt egyetemi tanáré, Antal Sándor lelkészé, Harai Pál római katolikus papé, Vastag Lajos volt egyetemi hallgatóé, Páskándi Géza költőé.]

Kérdés: Hogyan viselkedtek a felsoroltak a börtönben?

Válasz: A 0957-es alakulathoz 1962 áprilisában vittek TAKÁCS FERENCCEL, BARTOS JÁNOSSAL, BARCSA ISTVÁNNAL, BODNÁR MÁRTONNAL együtt (...) fentnevezett TAKÁCS FERENC megkérte fentnevezett LAKÓ ELEMÉRT, ANTAL SÁNDORT, HARAI PÁLT, VASTAG LAJOST és PÁSKÁNDI GÉZÁT, hogy tartsanak előadásokat az Ezeréves Magyarország régi történetéről, hogy megismerjük a magyarok „igazi” történetét. A felsoroltak beleegyeztek. (...) Délelőttönként az alakulat udvarán tartózkodtunk, ahol a következők gyűltek össze: [Nevek felsorolása, köztük a Páskándi is.] Egyikőjük, például nevezett LAKÓ ELEMÉR, ismertette egy Igazságot Magyarországnak című 1940-ben kiadott magyar, fasiszta típusú nacionalista könyv tartalmát, és azt mondta, hogy ez a könyv az erdélyi magyarok 1940 előtti életét ábrázolja, hogy a románok terrorizálták a magyarokat, és hogy az Ipp nevezetű helységben a magyarokat mészárolták le a román katonák. Ugyancsak ezen recenziók alkalmával nevezett LAKÓ ELEMÉR azt is állította, miszerint „Jönnek majd az amerikaiak és kiszabadítanak bennünket!” 1962 júliusában, biztos forrásra hivatkozva, azt mondta, hogy az amerikai flotta már az Északi-tengeren van, a Skandináv félsziget mellett, a japán flotta pedig megindult a szovjet területek felé.

Kérdés: Ezeknek a gyűléseknek a jellege szervezett volt-e vagy spontán?

Válasz: Igen, ezeket a gyűléseket megszervezték, és mint ahogyan már fentebb nyilatkoztam, nevezett TAKÁCS FERENC kezdeményezte ezeket, és minden összejövetel alkalmával kitűzték a következő gyűlések napját és óráját (sic!), és hogy ki fog beszélni, és miről. Így mindegyikükre sor került, hogy magyar nacionalista szellemben beszéljen.

Ugyanakkor ilyen összejöveteleket szerveztek esténként is, melyek alkalmával általában magyar revizionista és fasiszta típusú dalokat énekeltek. Olyanokat, mint amilyen a „Székely himnusz”, „Ott, ahol zúg az a nagy (sic!) folyó”, Horty (sic!) Miklós katonája vagyok”. A régi magyar himnusz is, valamint katonadalokat a második világháború idejéből, és magyar nacionalista megbeszéléseket folytattak.

Megjegyzem, hogy Páskándi Géza kegyelmet kapott, (...) ahogyan tudom, Szatmárnémetiben vagy Nagybányán telepedett le.

A Tanúvallomás végül is a következő mondattal zárul: „A jövőben be akarom bizonyítani, hogy a népi demokratikus rendszer híve vagyok és le fogok leplezni minden ellenséges tevékenységet.”

Talán meg sem kellene jegyeznem, hogy Lakó sohasem mondta azt, ami a szövegben áll. „Olyan” dalokat sem énekeltünk. De előadásokat valóban tartottak. Lakó nyelvészeti, Páskándi esztétikai, stilisztikai jellegűeket, Antal Sándor pedig Kodolányi-regényeket ismertetett. A primitív szöveget csupán azért idéztem, mert híven tükrözi a kor szellemét és a román hatalomnak a magyarokhoz való viszonyulását. És még valamiért: a szöveg egyértelműen arra utal, hogy az érintett személyek ellen új pert akartak indítani az úgynevezett „börtönön belüli szervezkedés” vádjával. A politikai változások miatt azonban erre a perre már nem került sor. 1964-ben valamennyien kiszabadultunk. Valamennyien tudtuk azonban, hogy továbbra is a börtön árnyékában élünk. Bármikor újra bebörtönözhettek volna minket azért az egyszerű tényért, hogy öntudatos magyarként élünk. Tudta ezt Páskándi is. Tisztában volt azzal a „tervvel” is, amely – írja halála előtt nem sokkal az 1945 utáni első évekre utalva – „már akkor is, mint ahogy azelőtt, s mind a mai napig így jellemezhető: nyílt vagy burkolt beolvasztási szándék”.

Azt a magyart, aki ennek a „tervnek” megvalósításában szerepet vállal, nem lehet másnak nevezni mint kollaboránsnak. Legyen akár politikus, akár író, akár egyszerű kis besúgó. A képzettség, az ész, a tehetség nem mentség, hanem súlyosbító körülmény. Minél kiválóbb valaki, annál kevésbé hivatkozhat tudatlanságra, vagy akár bizonyos „észérvekre” is.

A román hatalom tudta Páskándiról, hogy nincs olyan eszköze, amellyel kollaborálásra kényszeríthetné. Ezért bekövetkezhetett bármiféle „enyhülés” is, Páskándi, míg Romániában élt, nem léphetett ki a börtön árnyékából. Ezért alakította ki a maga számára azt, amit „periklikus”, „veszélyközpontú” „szemléletnek” nevezett.

Nagyon erős volt benne az elhivatás érzése, mondhatnám, tudata. Azt hiszem, elpusztult volna, ha nem írhat. Valahogyan vissza kellett jutnia az irodalmi életbe, de kollaborálás nélkül. És tehetsége révén ez sikerült is neki. Igaz: kötélen való táncolással, visszalépésekkel, ha muszáj, ravaszsággal, a többértelmű kommunikációnak a lehető legmagasabb szintre való emelésével, mindent megtéve, hogy az üldözők szimatát megtévessze. Egyet nem tett meg. Sohasem hazudott. És mikor távozott Romániából – de sohasem Erdélyből –, akkor egyesek, akiknek minden magyarságuk abban merült ki, hogy kalotaszegi varrottásokkal és korondi cserepekkel tömték tele lakásukat, megszólták érte.

Milyen is volt az erdélyi magyar irodalom a „felszabadulás” után? Az írók nagy része hazudott. Dicsőítették a rendszert, a rendszer vezetőit, miközben jól tudták, hogy mi a valóság. Hitték talán, hogy „vannak még nehézségek”, hogy „minden születés fájdalommal jár”, de majd a jövő... De 1956 után a gyengeelméjűeken kívül már senki sem hihetett ilyesmit. Műveikre a pártembereken, a kritikusokon és az államvédelmeseken kívül nagyon kevesen voltak kíváncsiak, de ez nem zavarta őket. A fontos az volt, hogy állami kitüntetések, díjakat kapjanak. És kényelmesen, nagyon kényelmesen éljenek. Soha olyan jó anyagi körülmények között nem élt az íróember, mint a kommunizmus idején.

Szomorú volt az a kor. Írók, akik egymást jelentgetik fel, titokban vagy nyíltan. Írók, akik felfedezik és „leleplezik” a másik író műveiből kilógó lólábakat, kikacsintgatásokat, „ideológiai torzulásokat”, netalán nacionalista szemléletet. Akik közös nyilatkozatban „bélyegzik meg” az 1956-os magyar „ellenforradalmat”. Akad olyan is, aki 1965-ben a Nagy Nemzetgyűlésben – amelynek tagja volt – köszöni meg

Ceaușescu elvtársnak, hogy megoldotta a „nemzetiségi kérdést”. Olyan is, aki hevesen tiltakozik az ellen, hogy a magyarországi írók a magyar irodalom szerves részének tekintsék a romániai magyar irodalmat.

De olyanok is vannak, akik nem kollaborálnak. És csodák csodája, senki sem tépi le ezért a fejüket, ha „fent” nem is nagyon szeretik őket.

Páskándi közējük tartozik. Ha nem is írhatja le mindazt, amit szeretne, ha sok dolgról hallgatnia is kell, mert szabadságát és talán életét is elveszítené, ha írna róluk, történelmi drámáival a jelenbe emel át egy-egy villanásnyi képet abból a másik Erdélyből, amelyik még nem volt román. És az örökre eltávozottak közül tudomásom szerint egyedül ő, a legártatlanabb erdélyi író az, aki megírja a Megvallását.

Erkölc nélkül nem létezhet közösség. Erdélyi magyarok közössége sem. A kollaborálás olyan bűn, amely erkölcsileg sohasem évülhet el. Csak megbocsátható, ha valaki érdemes lesz rá. Aki a kollaboránst védelmezi, vagy akár mentegeti, maga is kollaboránssá válik.

Ma odáig jutottunk, hogy akadnak olyan erdélyi zszurnalisták, akik gúnyt űznek azokból, akik valamikor helytálltak. És senki sem lép fel ellenük. Ha ez az állapot tovább tart, azt is elveszítjük, amit még megtarthatnánk. A reményt, hogy megmaradunk. Nagy ma a kultúrával foglalkozó emberek felelőssége. Ideje lenne már, hogy a hajdani írók közül kiemeljék az igazakat, kiválogassák az ocsúból a magvakat. Mert csak a mag viszi tovább az életet.

Takács Ferenc

Felolvasva a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2008. május 19-én egy Páskándi megemlékezés és egy Páskándi-kiállítás megnyitásának alkalmával.

